

MICHAŁ SIWIEC-CIELEBON

DRUŻYNA RATOWNICZA I STAŁY PUNKT SANITARNO-ODŻYWCZY PCK WADOWICE. PRZYCZYNEK DO HISTORII SPOŁECZNEJ PRZYGOTOWAŃ OBRONNYCH II RP

Autorzy opisujący przygotowania społeczeństwa polskiego do obrony Rzeczypospolitej z reguły koncentrują swoją i czytelników uwagę na samym aspekcie militarnym – organizacji struktur, formowaniu i mobilizacji jednostek, budowie fortyfikacji, przyjętym ugrupowaniu bojowym. Znacznie rzadziej spotyka się informacje o przygotowaniach wojennych innych instytucji państwa, organizacji czy środowisk społecznych. Nawet publikacje szerzej ujmujące tematykę przygotowań obronnych społeczeństwa poprzestają w zasadzie na pokazaniu wysiłku organizacyjnego struktur i organizacji, realizujących zadania w ramach programu opracowanego przez Ministerstwo Spraw Wojskowych, Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego, czy zaangażowania społeczeństwa w zbiórki środków na cele obronności, jak np. działalność Funduszu Obrony Narodowej.

Także w publikacjach poświęconych przystosowaniu wojskowemu wspominane są wprawdzie szkolenia do zadań z zakresu opieki sanitarnej czy społecznej, ale z reguły są jedynie wzmiankowane, po prostu wymieniane wśród innych zadań, bez poświęcania im większej uwagi. Przykładem mogą być m.in. publikacja dotycząca PW kobiet autorstwa Anny Elizy Markert czy jedno z podstawowych opracowań na temat mobilizacji społeczeństwa do zadań obronnych pióra Jana Kęsika¹. Problematyka przygotowań sanitarnej ochrony społeczeństwa przed skutkami zbrojnego konfliktu jest w nich wzmiankowana tylko marginalnie. Także publikacje dotyczące działalności Polskiego Białego Krzyża nie wnoszą do tematyki przygotowań sanitarno-społecznych narodu obszerniejszych informacji, zarówno dlatego, że praca PBK nakierowana była na środowisko wojskowe, jak i zapewne z tego powodu, że

¹ A.E. Markert, *Przystosowanie Wojskowe Kobiet (1922-1939). Zarys historii, dokumenty i materiały*, Warszawa 2002; J. Kęsik, *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939*, Wrocław 1998.

aktywność organizacji po zakończeniu działań wojennych skupiła się głównie wokół spraw oświatowo-edukacyjnych, zadania sanitarne pozostawiając Polskiemu Czerwonemu Krzyżowi². Z podobnej przyczyny stosunkowo niewiele wzmianek o służbie sanitarnej i opiece społecznej spotkać można w publikacjach poświęconych Ochotniczej Legii Kobiet. Należące do niej kobiety żołnierze główny nacisk kładły wszak na uczestnictwo w walce zbrojnej i wykonywanie służby strictly wojskowej³.

Tymczasem przygotowań obronnych struktur Polskiego Czerwonego Krzyża i ich udziału w działaniach wojennych dotyczy bardzo niewiele informacji i jeszcze mniej publikacji, mimo że z racji zadań, dla jakich organizacja ta została powołana, i reguł, według których funkcjonowała, tematyka dotycząca jej gotowości obronnej i aktywności wojennej powinna zajmować w literaturze poczesne miejsce, zaraz po wiedzy o formacjach liniowych i systemie obrony państwa. Prawdopodobnie dysproporcja ta wynika ze skromnego zasobu ocalałych akt archiwalnych dotyczących przygotowań PCK do działań wojennych. Zachowały się bowiem stosunkowo liczne sprawozdania z działalności oddziałów, które były statutową strukturą PCK, a także drużyn czy punktów PCK realizujących swe zadania w trakcie kampanii wojennej 1939 r., ale bardzo często nie wiadomo, na jakiej podstawie i kiedy struktury te utworzono i kto wchodził w ich skład. Przykładem struktur, do których dziejów prawie całkowicie brak źródeł archiwalnych, są wojenne agendy utworzone przez Zarząd Oddziału PCK w Wadowicach. Wzmianki o mobilizowanych przez PCK w Wadowicach jednostkach podałem już wcześniej w artykułach publikowanych na łamach „Wadovian”⁴, jednak ze względu na uzyskane dodatkowe szczegóły oraz na fakt, że dotychczas informacje te były rozproszone, uznałem, że warto scalić je w jednym artykule.

IDEA CZERWONEGO KRZYŻA

Początki ruchu Międzynarodowego Czerwonego Krzyża sięgają bitwy pod Solferino 24 czerwca 1859 r. Po jej zakończeniu na pobojuwisko przybył szwajcarski

² E.J. Kryńska, *Polski Biały Krzyż 1918-1961*, Białystok 1997; A. Niewęgłowska, *Polski Biały Krzyż a wojsko w latach 1919-1939*, Toruń 2005.

³ Zob. m.in. A.J. Cieślakowa, *Ochotnicza Legia Kobiet 1918-1922*, Warszawa 1998; J. Dufurat, *Kobiety w kręgu lewicy niepodległościowej. Od Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego do Ochotniczej Legii Kobiet (1908-1918/19)*, Toruń 2001.

⁴ Zob. M. Siwiec-Cielebon, *Głosa do dziejów wadowickiej kolei*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2000, nr 5, s. 47-60; *idem*, *Garnizon Wadowice oraz społeczeństwo Ziemi Wadowickiej w systemie mobilizacyjnym sił zbrojnych II RP – wybrane zagadnienia i problemy badawcze*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2015, nr 18, s. 85-127.

filantrop i finansista Henri Dunant i wstrząśnięty widokiem prawie 30 tysięcy ofiar, w tym ponad 20 tysięcy pozostawionych samym sobie rannych z trzech walczących armii – austriackiej, włoskiej i francuskiej – zorganizował z pomocą mieszkańców okolicznych wsi opiekę nad nimi. Po opublikowaniu jego relacji z tych wydarzeń w Szwajcarii zawiązał się Międzynarodowy Komitet Pomocy Rannym, który po przyjęciu jako godła odwróconych barw szwajcarskich – znaku czerwonego krzyża na białym polu – przyjął nazwę Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża. Jako cele stowarzyszenia wskazano (z ważniejszymi późniejszymi uzupełnieniami):

- opiekę nad rannymi, chorymi i jeńcami w czasie konfliktów zbrojnych;
- pomoc ofiarom klęsk żywiołowych, katastrof, wypadków i epidemii w czasie pokoju;
- wizytowanie obozów jeńców i internowanych;
- opiekę nad uchodźcami;
- gromadzenie i przekazywanie informacji o jeńcach;
- organizację kursów ratowniczych i sanitarnych;
- szerzenie oświaty zdrowotnej;
- organizowanie krwiodawstwa;
- upowszechnianie wiedzy o prawie międzynarodowym konfliktów zbrojnych.

Jako zasady działania MKCK przyjęto:

- humanitaryzm – człowieczeństwo i ochronę życia ludzkiego i godności człowieka;
- bezstronność – udzielanie pomocy wszystkim potrzebującym, bez względu na znaczenie strony konfliktu, z pierwszeństwem dla najbardziej potrzebujących;
- neutralność – niezajmowanie stanowiska w sporach religijnych, rasowych, klasowych, społecznych i państwowych;
- niezależność – od państwa w granicach obowiązującego prawa;
- dobrowolność – zaangażowania obywateli w działalność stowarzyszeń Czerwonego Krzyża;
- jedność – działanie w każdym kraju jednej reprezentacji należącej do międzynarodowego ruchu i używającej emblematów Czerwonego Krzyża lub Czerwonego Półksiężycy;
- powszechność – równość wszystkich stowarzyszeń Czerwonego Krzyża (Czerwonego Półksiężycy, Czerwonej Gwiazdy Dawida, Czerwonej Swastyki, Czerwonego Koła, Czerwonego Krysztalu).

Międzynarodowy Czerwony Krzyż nie jest instytucją posiadającą formalne struktury, ale stowarzyszeniem organizacji Czerwonego Krzyża działających w poszczególnych krajach. Ma jednak kompetencje umożliwiające mu działalność międzynarodową.

POLSKI CZERWONY KRZYŻ

Jak wynika z przytoczonych informacji, w strukturach MKCK może być zrzeszona tylko jedna organizacja z danego kraju, przy czym innym wymogiem formalnym jest, aby była to organizacja reprezentująca suwerenne państwo, przez które jest oficjalnie uznawana. W wieku XIX nie było zatem możliwości utworzenia polskiego odpowiednika Czerwonego Krzyża, gdyż ziemie i społeczeństwo polskie podzielone było zaborczymi granicami i przynależne do trzech obcych organizmów państwowych: Austrii, Niemiec i Rosji. Państwa te utworzyły swoje instytucje i organizacje Czerwonego Krzyża, w których mogli działać i z pomocy których mogli korzystać Polacy jako ich poddani.

W zaborze rosyjskim, podobnie jak w całym imperium Romanowów, działał Rosyjski Czerwony Krzyż, który powstał w roku 1867, a w Warszawie od 1906 r. mieściła się siedziba jednego z ośmiu okręgów tego stowarzyszenia. Po wybuchu I wojny światowej powołano w Warszawie Polski Komitet Pomocy Sanitarnej.

Z kolei w Cesarstwie Niemieckim działał wprawdzie od 1864 r. Niemiecki Czerwony Krzyż (Deutsches Rotes Kreuz), jednak na ziemiach polskich zaboru pruskiego do czasu I wojny światowej nie powstało żadne odrębne czy lokalne stowarzyszenie Czerwonego Krzyża.

Natomiast w monarchii habsburskiej w 1878 r. powstało w Wiedniu Austriackie Stowarzyszenie Czerwonego Krzyża, będące związkiem kilkunastu organizacji działających w krajach koronnych reprezentowanych w Radzie Państwa. Na ziemiach polskich zaboru austriackiego, czyli w ówczesnej Galicji, działały już wtedy dwie organizacje czerwonokrzyskie – Stowarzyszenie Patriotycznej Pomocy Czerwonego Krzyża Galicji oraz Krajowe Stowarzyszenie Dam Patriotycznej Pomocy Czerwonego Krzyża. W 1891 r. połączone zostały w jedno Krajowe Stowarzyszenie Mężczyzn i Dam Czerwonego Krzyża w Galicji z siedzibą władz we Lwowie i filią w Krakowie. W latach I wojny światowej za zgodą władz Austriackiego Czerwonego Krzyża powstało kolejne Galicyjskie Towarzystwo (później Stowarzyszenie) Pań i Panów Czerwonego Krzyża jako autonomiczne polskie stowarzyszenie czerwonokrzyskie w strukturach ACK. Jego władze mieściły się we Lwowie, ale również posiadały filię w Krakowie. W ostatnim roku wojny zmieniono nazwę na Krajowe Stowarzyszenie Czerwonego Krzyża we Lwowie, a 24 lutego 1918 r. wykupiono od dr. Andrzeja Chramca jego lecznicę w Zakopanem i urządzono w niej szpital oraz sanatorium dla chorych na gruźlicę legionistów. KSKK było najbogatszą materialnie organizacją Czerwonego Krzyża na ziemiach polskich.

W 1912 r. w Krakowie powstało założone z inicjatywy działaczy polskich środowisk niepodległościowych, głównie Strzelca, stowarzyszenie Samarytanin Polski, które kształciło kadry sanitarne dla przyszłej walki o niepodległość Polski. W ramach tego stowarzyszenia prowadzono m.in. szkolenie sanitarne dziewcząt i kobiet w Wadowicach, którym kierowali lekarz batalionu 56 galicyjskiego (wadowickiego) pułku piechoty major dr Wojciech Rogalski⁵ (później generał WP) oraz dyrektor wadowickiego szpitala powszechnego dr Gustaw Zaremba⁶, a wspierali ich dr Jan Moskała⁷ i sekundariusz wadowickiego szpitala dr Stanisław Żędzianowski⁸.

Zauważając polskie dążenia niepodległościowe w latach I wojny światowej, w historii nieistniejącej jeszcze na mapach Polski wpisał się międzynarodowy ruch czerwono krzyżski, gdy w 1915 r. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża w Genewie podjął decyzję o utworzeniu na czas wojny odrębnej polskiej sekcji MKCK. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę na obszarze kraju działało kilka stowarzyszeń zajmujących się udzielaniem pomocy ofiarom wojny – oprócz wymienionych wcześniej, m.in. Samarytanin Polski i Polski Biały Krzyż. Opiekowały się one żołnierzami rannymi, chorymi i jeńcami, prowadziły liczne gospody żołnierskie czy noclegownie, ich członkinie i członkowie służyli w jednostkach sanitarnych, a niekiedy także w czołówkach przy formacjach liniowych wojska.

⁵ Wojciech Rogalski (Puch-Rogalski) – 1868-1940, dr wszech nauk lekarskich, lekarz wojskowy w armii austro-węgierskiej i polskiej, tytularny generał dywizji WP. Kawaler Orderu Wojennego Virtuti Militari, odznaczony m.in. Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych. Zawodowy oficer lekarz armii austriackiej, m.in. lekarz baonu w stopniu majora w 56 pp w Wadowicach. Prowadził kursy sanitarne dla Związku Strzeleckiego i Drużyn Polowych „Sokoła” w Wadowicach. W latach I wojny światowej Szef Sanitarny Komendy Legionów Polskich. W wolnej Polsce m.in. komendant wojskowego Szpitala Ujazdowskiego w Warszawie, Szef Sanitarny Dowództwa Okręgu Korpusu nr I w Warszawie oraz I Inspektor Służby Zdrowia WP. W 1927 r. przeniesiony w stan spoczynku, mieszkał w Warszawie na Żoliborzu, gdzie prowadził prywatną praktykę lekarską. W 1939 r. ewakuował się do Lwowa, gdzie został aresztowany przez NKWD. Zamordowany przez Sowietów w 1940 r. we Lwowie.

⁶ Gustaw Adolf Zaremba – 1871-1942, dr wszech nauk lekarskich, chirurg i ginekolog, pułkownik WP. Odznaczony Krzyżem Walecznych. W latach 1913-1918 dyrektor i prymariusz szpitala powszechnego w Wadowicach. Członek i lekarz miejscowego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz Stałej Drużyny Polowej. W 1915 r. zmobilizowany do armii austriackiej, na własną prośbę przeniesiony do Legionów Polskich. Od 1918 r. w Wojsku Polskim, m.in. zastępca Szefa Sanitarnego Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorza. Przeniesiony w stan spoczynku w 1927 r., mieszkał w Poznaniu, w lecie praktykował w Krynicy m.in. jako dyrektor sanatorium „Lwigród”. W czasie II wojny światowej wysiedlony z Poznania do Złotej Pińczowskiej, gdzie bezpłatnie leczył włościan i służył dworską. Zmarł w wyniku choroby w Krakowie 26 maja 1942 r. i został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

⁷ Jan z Dukli Moskała – 1868-1944, dr wszech nauk lekarskich, lekarz chorób kobiecych, ginekolog i położnik. Przez kilkadziesiąt lat praktykował w Wadowicach. Był członkiem i lekarzem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz Stałej Drużyny Polowej w Wadowicach, przewodniczył komisji lekarskiej badającej ochotników do Legionów Polskich. Właściciel kamienicy przy ul. Kościelnej w Wadowicach, gdzie obecnie mieści się Muzeum Miejskie. Zmarł w Wadowicach, pochowany został w Barwałdzie, skąd pochodził.

⁸ Stanisław Olgierd Żędzianowski – 1862-1919, dr wszech nauk lekarskich, sekundariusz szpitala powszechnego w Wadowicach, w latach 1915-1919 czasowo dyrektor szpitala. Zmarł w Wadowicach i został pochowany na cmentarzu parafialnym.

18 stycznia 1919 r. z inicjatywy Stowarzyszenia Samarytanin Polski odbyło się pod patronatem Heleny Paderewskiej⁹ spotkanie przedstawicieli wszystkich działających na ziemiach polskich organizacji kierujących się ideałami Czerwonego Krzyża. Podczas tego spotkania powołano Polskie Towarzystwo Czerwonego Krzyża. Zostało ono zarejestrowane przez MKCK 14 lipca 1919 r. jako jedyna uprawniona polska reprezentacja czerwonokrzyńska, a 16 września tegoż roku przyjęte do Ligi Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża.

W latach wojen o granice Rzeczypospolitej Polskiej PTCK opiekowało się głównie rannymi z powstań wielkopolskiego i śląskich. Prowadziło także poszukiwania jeńców, zaginionych i uchodźców. Opiekę nad rannymi na frontach wschodnich realizowały głównie formacje i zakłady sanitarne Wojska Polskiego. Po zakończeniu działań wojennych opieką PTCK objęto wszystkich poszkodowanych w wojnach. W 1927 r. stowarzyszenie, którego nazwę zmieniono na Polski Czerwony Krzyż (skrót PCK), zostało objęte patronatem Prezydenta RP, co oznaczało uznanie go za stowarzyszenie wyższej użyteczności publicznej. Zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 września 1927 r. o Stowarzyszeniu „Polski Czerwony Krzyż” (Dz.U. 1927, nr 79, poz. 688) na okres wojny i w zakresie przygotowań obronnych państwa stowarzyszenie podlegało Ministrowi Spraw Wojskowych. W okresie tzw. Polski Ludowej majątek PCK został przejęty przez państwo komunistyczne, a większość uprawnień i prerogatyw PCK podporządkowano nadzorowi polityczno-administracyjnemu i zmieniona nową ustawą z dnia 16 listopada 1964 r. o Polskim Czerwonym Krzyżu (Dz.U. 1964, nr 41, poz. 276)¹⁰.

⁹ Helena Paderewska – 1856-1934, z domu Rosen, 1^o voto Górská, żona kompozytora i premiera RP Ignacego Jana Paderewskiego, działaczka społeczna i niepodległościowa. W latach I wojny światowej organizowała pomoc dla ofiar wojny w Polsce oraz żołnierzy armii generała Hallera. Inicjatorka i przewodnicząca Rady Naczelnej Polskiego Białego Krzyża, była także prezeską PCK, wspierała działania Polskiej YMCA i YWCA. Za działalność charytatywną i społeczną w duchu katolickiej nauki społecznej odznaczona w 1921 r. przez papieża Benedykta XV krzyżem Pro Ecclesia et Pontifice. Zmarła 16 stycznia 1934 r. w Riond-Bosson w Szwajcarii, pochowana na nazywanym panteonem polskiej emigracji cmentarzu Les Champeaux w Montmorency pod Paryżem.

¹⁰ Dane historyczne do opisu historii MCK i PCK zestawiono na podstawie m.in.:
 A. Zdzisław, *Powstanie i działalność Polskiego Czerwonego Krzyża (1912-1951)*, Warszawa 2001, oraz:
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19270790688/O/D19270688.pdf> – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 września 1927 r. o Stowarzyszeniu „Polski Czerwony Krzyż” (Dz.U. 1927, nr 79, s. 1074, poz. 688).
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19640410276> – ustawa z dnia 16 listopada 1964 r. o Polskim Czerwonym Krzyżu (Dz.U. 1964, nr 41, s. 413-414, poz. 276).
<https://pcktorun.pl/poczatki-dzialalnosci-organizacji-czerwonokrzyzkich/>
<http://www.bielsko-biala.pck.org.pl/historia-pck>
<http://pck.malopolska.pl/>
<http://pck.malopolska.pl/kampania-wrzesniowa-w-1939-r-na-ziemi-krakowskiej-i-udzial-w-niej-p-c-k/>
<http://pck.malopolska.pl/kim-jestesmy/#historia>
<http://pck.malopolska.pl/dzialania/100-lecie-pck/>
https://pl.wikipedia.org/wiki/Polski_Czerwony_Krzy%C5%BC
 [wszystkie dostęp: 5 X 2022].

W PERSPEKTYWIE NOWYCH WYZWAŃ

W związku z realizacją zadań z zakresu obronności RP strukturę organizacyjną PCK oparto na podziale kraju na Dowództwa Okręgów Korpusów. Okręgi PCK utworzono zatem tak, aby obszary ich działania pokrywały się z obszarami dziesięciu istniejących OK. W efekcie w niektórych OK działały w tych samych granicach pojedyncze okręgi PCK, inne OK obejmowały całość lub fragmenty dwóch, a nawet trzech województw. I tak w Warszawie (DOK nr I) oprócz tego, że była siedzibą Zarządu Głównego PCK, utworzono Warszawski Okręg PCK, pokrywający się obszarem działania z obszarem OK nr I, czyli obejmujący także część województwa białostockiego. Na terenie DOK nr II w Lublinie utworzono dwa okręgi PCK – Lubelski oraz Wołyński z siedzibą w Łucku. Podobnie na terenie DOK III Grodno powstały dwa okręgi PCK – Białostocki oraz Wileński. Na terenie DOK IV Łódź działał jeden Łódzki Okręg PCK, zaś na terenie DOK nr V w Krakowie działały dwa okręgi PCK – Krakowski oraz Śląski z siedzibą w Katowicach. W DOK VI Lwów działał jeden Lwowski Okręg PCK, obejmujący swoim zasięgiem trzy województwa: lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie. W DOK VII Poznań działały dwa okręgi PCK – Wielkopolski z siedzibą w Poznaniu oraz Kaliski, zaś na terenie DOK VIII Toruń Pomorski Okręg PCK z siedzibą w Toruniu. Na obszarze DOK IX w Brześciu nad Bugiem działały dwa okręgi PCK – Poleski z siedzibą w Brześciu oraz Podlaski z siedzibą w Siedlcach, który obejmował część terenów woj. lubelskiego. Wreszcie w DOK X Przemyśl działały również dwa okręgi PCK – Przemyski oraz Kielecki.

Według opisanego wyżej schematu terytorialnego ustalono strukturalny podział zadań mobilizacyjnych realizowanych przez PCK. Z nielicznych dostępnych informacji wynika, że oddziały (najczęściej powiatowe, ale nie zawsze) Polskiego Czerwonego Krzyża miały wykonać zadania w trzech grupach terminowych (czasowych): I – najszybszej, w terminie do 6 godzin od ogłoszenia mobilizacji, II – w terminie do 24 godzin oraz III – liczonej w dniach. W I grupie zmobilizowane miały zostać drużyny ratownicze PCK, w grupie II – kolumny dezynfekcyjno-kąpielowe PCK oraz niektóre stałe punkty sanitarno-odżywcze PCK, natomiast w III grupie – pozostałe stałe oraz wszystkie ruchome punkty sanitarno-odżywcze¹¹.

Na terenie Krakowskiego Okręgu PCK zadania w zakresie mobilizacji realizować miało 16 oddziałów, leżących w granicach województwa krakowskiego oraz w południowej i zachodniej części województwa kieleckiego. Były to (kolejność według tabel mobilizacyjnych okręgu): Kraków, Sosnowiec, Tarnów, Wadowice, Nowy

¹¹ R. Rybka, K. Stepan, *Najlepsza broń. Plan mobilizacyjny „W” i jego ewolucja*, Warszawa 2010, s. 1007-1043.

Sącz, Zawiercie, Bochnia, Niepołomice, Miechów, Zakopane, Wieliczka, Limanowa, Oświęcim, Dębica, Mościce i Krynica. Spośród wymienionych miejscowości w okresie mobilizacji siedzibami powiatów nie były: Krynica, Mościce, Niepołomice, Oświęcim, Wieliczka, i Zakopane¹². Były jednak ośrodkami ważnymi ze względu na linie i węzły drogowe czy kolejowe, centra mobilizacyjne oraz planowane ośrodki ewakuacyjne.

Zgodnie ze *Wskazówkami do organizacji jednostek ochotniczej służby zdrowia* wydanymi przez Oddział I Sztabu Głównego WP, L.dz. 6141/mob.37, instytucjami organizującymi ochotnicze jednostki służby zdrowia były Zarządy Okręgowe PCK i na nich spoczywał obowiązek doboru personelu do tych jednostek. Miały one pokryć zapotrzebowanie na personel, powołując służby wszystkich ochotników zgłoszonych w okresie pokoju, którzy:

- a) są w wieku przedpoborowym od 17 do 20 roku życia
- b) jako ponadkontyngentowi po ukończeniu przez nich 24 lat życia zostali zaliczeni do rezerwy bez odbycia zasadniczej służby wojskowej
- c) są szeregowymi pospolitego ruszenia – kat. D
- d) przy poborze zostali uznani za zupełnie niezdolnych do służby wojskowej – kat. E.

Ochotnicy ci musieli złożyć pisemną deklarację stawiennictwa w każdej chwili i posiadać wszystkie prawa i obowiązki przysługujące członkom organizacji powołanych do pomocniczej służby wojskowej¹³.

OCHOTNICZY ODDZIAŁ I PUNKT SANITARNO-ODŻYWCZY PCK W WADOWICACH

Do pełnego opisania tworzenia i rozwoju mobilizacyjnych struktur PCK w Wadowickim brak jest wystarczającej liczby źródeł. W przechowywanych w Centralnym Archiwum Wojskowym Wojskowego Biura Historycznego aktach Powiatowej Komendy Uzupełnień/ Komendy Rejonu Uzupełnień Wadowice zachowało się zaledwie kilka dokumentów, wskazujących przede wszystkim na napotykaną przy tych działaniach trudności i problemy. Brak jest natomiast relacji z działań w czasie kampanii jesiennej 1939 r.

Pierwsze działania w celu utworzenia struktur mobilizacyjnych PCK podjęto w drugiej połowie 1934 r. 31 sierpnia tego roku Szef Sanitarny DOK V, płk dr medycyny Bolesław Błażejowski¹⁴ pismem L.dz. 1606/San.Tj. zwrócił się z pilnym wnioskiem

¹² *Ibidem*, s. 1022-1024; B. Olszewicz, *Obraz Polski dzisiejszej, Fakty – cyfry – tablice*, Warszawa 1938, s. 142-147.

¹³ R. Rybka, K. Stepan, *Najlepsza broń...*, s. 622-623.

¹⁴ Bolesław Błażejowski – 1890-1940, dr medycyny, lekarz wojskowy w armii rosyjskiej i polskiej, płk WP.

do powiatowych komendantów uzupełnień w Zawierciu, Będzinie, Żywcu, Miechowie, Jaśle, Nowym Targu, Sosnowcu, Nowym Sączu oraz Bochni o przydzielenie lokali składających się z jednej suchej, dobrze zabezpieczonej ubikacji, na zdeponowanie materiałów przewidzianych dla mobilizowanych jednostek PCK – punktów sanitarno-odżywczych. Wniosek uzasadniał faktem, że Zarząd Okręgu Krakowskiego PCK nie może dostarczyć lokalu na zdeponowanie mat.[eriałów]. Szef Sanitarny sugerował, aby w razie trudności lokal taki wyjednać u Komendanta garnizonu¹⁵. Jak widać, PCK nie dysponował odpowiednimi do wyznaczonych zadań mob. lokalami w większości miejscowości przewidzianych jako siedziby mobilizowanych struktur. Pismo wpłynęło do PKU w Wadowicach 4 września, a już następnego dnia komendant PKU ppłk Franciszek Sęka¹⁶ przedstawił sprawę Komendantowi Garnizonu Wadowice¹⁷ z prośbą o wyznaczenie stosownego lokalu. Pismo zarejestrowane zostało w Komendzie Garnizonu 6 września, ale zarówno w aktach 12 pp, jak i KG Wadowice brak informacji o dalszym biegu sprawy¹⁸. Według trudnych do potwierdzenia informacji pomieszczenie na zapasy mobilizacyjne punktu sanitarno-odżywczego PCK wyznaczono w koszarach im. płk. Berka Joselewicza¹⁹, czyli tzw. Prowianturze.

Na przełomie lat 1918-1919 praktykował w szpitalu w Lanckoronie w pow. wadowickim, później lekarz szpitala polowych WP. W okresie pokoju m.in. lekarz wojskowy w Toruniu i Bydgoszczy, komendant Wojskowego Szpitala Okręgowego w Toruniu, od 1934 r. Szef Sanitarny DOK V w Krakowie, następnie DOK II w Lublinie. W 1939 r. Szef Sanitarny Armii „Lublin”, w czasie walk odwrotowych dostał się do niewoli sowieckiej. Osadzony w obozie dla polskich oficerów jeńców w Kozielsku, zamordowany wiosną 1940 r. w Katyniu. Pośmiertnie awansowany na stopień generała brygady.

¹⁵ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW WBH), Powiatowa Komenda Uzupełnień Wadowice (dalej PKU Wadowice, sygn. I.374.4.6, bez paginacji, dokument oznaczony odrębnie „do L. 739/mob. 34”, recto.

¹⁶ Franciszek Sęka – 1893-1973, ppłk WP. Kawaler Orderu Wojennego Virtuti Militari, odznaczony m.in. Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych. Żołnierz I Brygady Legionów Polskich, od 1918 r. w WP. Od 1934 r. komendant PKU/KRU Wadowice, w 1939 r. ewakuowany do Rumunii, skąd przewieziony do obozu jenieckiego Oflag VI B w Dössel. Po wojnie powrócił do Wadowic, pracował jako intendent Szpitala Powiatowego. Zmarł w Wadowicach i został pochowany na cmentarzu parafialnym.

¹⁷ Komendantem Garnizonu Wadowice był każdorazowy dowódca 12 pułku piechoty. W omawianym okresie był to ppłk dyplomowany Antoni Wiktor Staich – 1894-1959, legionista i oficer w wojnie polsko-bolszewickiej, ppłk dyplomowany WP. Kawaler Orderu Wojennego Virtuti Militari, odznaczony m.in. Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych. W okresie międzywojennym m.in. szef sztabu 9 DP, komendant Centralnej Szkoły Strzelniczej w Toruniu, zastępca dowódcy 13 pp w Pułtusku i dowódca 12 pp Ziemi Wadowickiej, następnie zastępca Szefa Departamentu Piechoty MSWojsk. W kampanii 1939 r. jako dowódca piechoty dywizyjnej 2 DPŁeg. z Kielc 8 września objął dowodzenie dywizją i dowodził nią w walkach z Niemcami, doprowadzając wojska do Twierdzy Modlin. Jeniec Oflagu II C Woldenberg, po wojnie w Polsce, pracował jako inspektor PZU w Kielcach. Zmarł w Kielcach i został pochowany na tamtejszym Cmentarzu Starym. Za skuteczne dowodzenie dywizją i postawę w walkach 1939 r. odznaczony Orderem Virtuti Militari IV klasy.

¹⁸ CAW WBH, PKU Wadowice, I.374.4.6, bez pag., dokument jak wyżej, verso.

¹⁹ Berek Joselewicz – 1764/1765-1809, kupiec polski pochodzenia żydowskiego, oficer Legionów Polskich we Włoszech, pułkownik Armii Księstwa Warszawskiego. Uczestnik Insurekcji Kościuszkowskiej 1794 i organizator Pułku Lekkokonnego Starozakonnego, po walkach dostał się do niewoli rosyjskiej. Przez Galicję dotarł do Włoch gdzie wstąpił do Legionów Polskich gen. Jana Henryka Dąbrowskiego, następnie służył w Legii Nadnaujskiej, a później we francuskim Legionie Hanowerskim, po bitwie pod Austerlitz odznaczony Legią Honorową. W armii Księstwa Warszawskiego dowódca 5 Pułku Strzelców Konnych w bitwach pod Tczewem,

Kolejne pismo L.dz. 524 /Tjn.34, dotyczące przygotowań mobilizacyjnych wadowickiego PCK wystosował półtora miesiąca później, 19 października 1934 r. wymieniony wyżej Powiatowy Komendant Uzupełnień ppłk F. Sękara do Dowódcy OK V – Samodzielnego Referatu Informacyjnego. Meldując o sprawie organizacji „Ochotniczych Oddziałów PCK” informował, że Powiatowy Zarząd PCK w Wadowicach, powołując się na pismo Szefostwa Sanitarnego OK nr V w Krakowie L: 1538/San.Tjn. z 2 sierpnia 1934 r. – oraz pisma Prezesa Okręgowego Zarządu PCK w Krakowie L. 55/Tjn./Pog./San. z dnia 10 października tegoż roku *zwrócił się do PKU Wadowice z prośbą o wydanie imiennego spisu p[o]d[o]ficerów] i szer.[egowych] kat.[egorii] D i E – zamieszkałych w mieście Wadowice, w ilości około 50 osób, celem dokonania wyboru z pośród nich pewnej ilości osób koniecznych dla zorganizowania Ochotniczego Oddziału PCK w Wadowicach*²⁰.

Powołując się na przepisy o zachowaniu tajemnicy wojskowej *z uwagi na rozkaz L.4532/Inf.Tajn.B. z 3 października 1929 r. SRI OK V, ppłk Sękara prosił o wydanie zezwolenia na sporządzenie wspomnianego spisu i wydanie go na ręce Prezesa Powiatowego Zarządu PCK w Wadowicach – Pana radcy skarbowego [Władysława] Niecia*²¹. Jak widać z powyższego dokumentu, nie używano jeszcze wtedy nazwy „drużyny ratownicze PCK”.

Odpowiedzi na pismo komendanta PKU Wadowice udzielił 23 października za L.dz. 86893/Inf.Ochr.tjn.34. kierownik SRI OK V mjr Stanisław Solecki. W lakonicznej formułce zakomunikował, że *Dca OK V zezwala na przesłanie Prezesowi Powiatowego Zarządu PCK w Wadowicach wykazy 50 rezerwistów /pospolitaków/ kat. D i E, celem zorganizowania Ochotniczego Oddziału PCK. Odpowiedź ta wpłynęła do PKU w Wadowicach 26 października 1934 r.*²²

Na wspomnianym dokumencie umieszczona została odręczna adnotacja referenta: *W myśl rozkazu Kmdta będzie załatwione przeze mnie oddzielnym pismem. d.[o] a.[kt] i sygnowane inicjałami „JK kpt.” z datą 27 października 1934 r. Można zatem przypuszczać, że wykonawcą wykazu miał być zastępca komendanta PKU*

Gdańskiem i Frydlandem, odznaczony Orderem Virtuti Militari. Zginął w potyczce z Austriakami pod Kockiem i tam został pochowany. Uznany za przykład Żyda – polskiego patriotę.

²⁰ CAW WBH, PKU Wadowice, I.374.4.6, bez pag., dokument oznaczony liczbą „524” wykonaną numeratorem na dole strony.

²¹ Władysław Nieć – 1872-1960, radca skarbowy w Wadowicach, działacz społeczny, członek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, długoletni prezes Zarządu Oddziału PCK w Wadowicach, zasiadał także w zarządzie wadowickiego oddziału Związku Żydów Uczestników Walk o Niepodległość Polski, który przez wiele lat zrzeszał zarówno kombatantów Żydów, jak i Polaków. Zmarł w Wadowicach i został pochowany na cmentarzu parafialnym.

²² CAW WBH, PKU Wadowice, I.374.4.6, bez pag., dokument oznaczony liczbą „530” wykonaną numeratorem.



**Wadowicka drużyna ratownicza PCK podczas zbiórki, prawdopodobnie 1937 r.
W płaszczu dr Adam Peters, lekarz powiatowy i kierownik drużyny (zbiory M. Siwca-Cielebona)**

i kierownik I referatu ewidencji, którym ówczesnie był kpt. Jan Kuzara²³. Niestety mimo poszukiwań w innych jednostkach i zespołach archiwalnych dotyczących garnizonu WP w Wadowicach, sporządzony przez kpt. J. Kuzarę wykaz nie został odnaleziony. A niewątpliwie wykonany został, gdyż Ochotniczy Oddział PCK w Wadowicach powstał. Do chwili obecnej nie udało się odnaleźć także innej dokumentacji dotyczącej przygotowań mobilizacyjnych PCK w Wadowicach, co nie oznacza, że w przyszłości jakieś dokumenty nie zostaną odnalezione.

W późniejszym okresie z ochotniczych oddziałów PCK utworzono drużyny ratownicze PCK. Drużyna taka powstała także w Wadowicach, a jej fachowym przełożonym został lekarz powiatowy dr Adam Peters²⁴. W drugiej połowie lat 30. XX w.

²³ Jan Kuzara – 1890-?, żołnierz armii austro-węgierskiej i polskiej, kpt. WP. W okresie międzywojennym m.in. kierownik referatu w PKU Modlin i referent w wydziale Poborowym Departamentu Piechoty, później w Departamencie Uzupelnień MSWojsk., od października 1933 r. kierownik referatu i zastępca komendanta PKU Wadowice, w 1937 r. przeniesiony w stan spoczynku. Dalsze losy nieustalone.

²⁴ Adam Marian Peters – 1887-1940, dr wszech nauk lekarskich, lekarz powiatowy w Wadowicach. W Wadowicach pracował od 1931 r., a od 1937 r. był także lekarzem szkolnym Państwowego Gimnazjum i Liceum Męskiego im. Marcina Wadowity. Organizator, komendant i instruktor drużyny PCK w Wadowicach. Aresztowany przez Niemców wiosną 1940 r. w ramach Polenaktion-Intelligenzaktion, osadzony w obozie koncentracyjnym Mauthausen, gdzie zmarł 27 grudnia 1940 r. Urna z jego prochami przesłana rodzinie przez komendanturę obozu pochowana została na cmentarzu parafialnym w Wadowicach.

drużyna kilkakrotnie wykonywała pokazowe ćwiczenia w Wadowicach, doskonalała swoją sprawność ratowniczą we współpracy przede wszystkim z patrolami Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej oraz sekcjami Ochotniczej Straży Pożarnej. Niestety spośród jej członków zapamiętano jedynie nazwiska pomocnika farmaceutycznego Pasterza²⁵ oraz hrabiego Szembeka²⁶.

Wiadomo także, że przy istniejącej drużynie męskiej przeszkolono grupę dziewcząt i kobiet. Za ich przygotowanie fachowe odpowiadali dr Adam Peters oraz naczelny lekarz 12 pp mjr. dr Leopold Goldberg²⁷. Drużyna kobieca również współpracowała przy organizacji ćwiczeń, a także współdziałała z członkiniami Organizacji Przystosowania Wojskowego Kobiet do Obrony Kraju (od 1939 r. Przystosowania Wojskowego Kobiet) i innych stowarzyszeń przystosowania wojskowego.

Według informacji podanej przez autorów opracowania poświęconego polskiemu planowi mobilizacyjnemu z 1939 r. już od 1 maja 1939 r. wszystkie drużyny ratownicze PCK przekazane zostały do dyspozycji Dowództwa Obrony Przeciwlotniczej Ministerstwa Spraw Wojskowych. W ślad za tym 15 czerwca 1939 r. Oddział I Sztabu Głównego WP nakazał skreślenie planowanych drużyn ratowniczych z tabel mob. PCK. Według wspomnianych autorów nowych tabel dla PCK nie przygotowano²⁸. Rodzi się zatem pytanie, czy wadowicka drużyna należała do struktur podpo-



Naczelny lekarz 12 Pułku Piechoty Ziemi Wadowickiej
mjr dr Leopold Goldberg wraz z kursantkami z żeńskiej drużyny
PCK, prawdopodobnie lata 1932-1934
(zbiory M. Siwca-Cielebona)

²⁵ Pasterz (imienia brak) – pomocnik farmaceutyczny w drogerii Kazimierza Hommego. Innych danych brak.

²⁶ Szembek (imienia brak) – według zebranych relacji był krewnym wiceministra spraw zagranicznych RP Jana Szembeka. Pracował jako urzędnik w Wadowicach. Innych danych brak.

²⁷ Leopold Goldberg – 1891-1939, dr wszech nauk lekarskich, lekarz wojskowy, mjr WP. Odznaczony Krzyżem Walecznych. Jako medyk służył w wojsku austro-węgierskim. Po dostaniu się do niewoli na froncie włoskim wstąpił do armii gen. Hallera, z którą powrócił do Polski. Ukończył studia medyczne i pozostał w służbie wojskowej, od 1929 r. starszy lekarz i naczelny lekarz 12 pp Ziemi Wadowickiej, w 1939 r. referent sanitarny 6 DP i komendant Szpitala Wojennego 501. Poległ we wrześniu 1939 r. w czasie niesienia pomocy rannym.

²⁸ R. Rybka, K. Stepan, *Najlepsza broń...*, s. 622-623 i 631.

rządowanych Dowództwu OPL MSWojsk., czy też pozostała w gestii PCK, wśród do drużyn przeznaczonych do obrony ludności cywilnej?

WOJNA

Przygotowania wojenne wymuszały stałe podnoszenie sprawności mobilizacyjnej i fachowej tworzonych struktur mobilizacyjnych PCK. Według planu mob. PCK drużyna ratownicza miała osiągnąć gotowość w ciągu 6 godzin od ogłoszenia mobilizacji. I faktycznie tak się stało, a jako pomieszczenia dla jej stacjonowania wyznaczono dom Zofii Grafowej (dom Opydów) przy ul. 3 Maja oraz kilka pomieszczeń na parterze położonego w sąsiedztwie klasztoru Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu, z przeznaczeniem na sale szpitalne. W związku ze zbliżaniem się do Wadowic wojsk niemieckich drużyna ratownicza PCK wyjechała nad ranem 3 września zmobilizowanym dla niej przez wojsko transportem konnym.

Jej szlak bojowy nie jest znany, wiadomo jedynie, że większość jej członków powróciła do Wadowic pod koniec września lub w pierwszych dniach października 1939 r. Nie wiadomo, czy drużyna ewakuowała się pod komendą dra A. Petersa, względnie uległa rozproszeniu na szlaku odwrotu, gdyż sam jej założyciel i instruktor odnotowany został jako jeden z dwu lekarzy w Brzesku udzielających pomocy i organizujących prowizoryczny szpital w miejscowym ośrodku zdrowia po bombardowaniu stojących na torach stacji Słotwina-Brzesko (obecnie Brzesko-Okocim) transportów ewakuacyjnych. W opracowaniu o Krakowskim Okręgu PCK w latach II wojny światowej dr Stefan Uhma zapisał: *Brzesko miało tylko ośrodek zdrowia. Więc tutaj skierowano resztę rannych. Zapelniał się rannymi ofiarami nie tylko ośrodek zdrowia, ale i budynek Wydziału Powiatowego. Ranni leżeli na stołach, zestawionych taboretach, na noszach, siennikach położonych na podłodze, a wśród tej jęczącej i płaczącej rzeszy ludzkiej uwijali się jedyni pozostali w mieście lekarze – Dr Jan Brzeski i przybyły do krewnych i tu zaskoczony wypadkami Dr Adam Peters. Ten zaimprovizowany szpital, obsługiwany przez drużyny PCK, działał przez kilkadziesiąt dni, a dopiero po objęciu władzy w mieście przez Niemców i ustaleniu się stosunków, rannych i chorych przewieziono dostarczonymi przez komendę wojskową samochodami do tymczasowego wojskowego szpitala w Krakowie²⁹.*

Być może dr A. Peters, którego rodzina faktycznie mieszkała w Brzesku, nie tyle przybył tam do krewnych, ile wraz z wadowicką drużyną ratowniczą znalazł się

²⁹ Dr Stefan Uhma, *Polski Czerwony Krzyż na Ziemi Krakowskiej, cz. II, Kampania wrześniowa i udział w niej PCK*, (opracowanie odnalezione w zasobach Archiwum Narodowego w Krakowie opublikowane zostało na stronie internetowej Krakowskiego Okręgu PCK), <http://pck.malopolska.pl/kampania-wrzesniowa-w-1939-r-na-ziemi-krakowskiej-i-udzial-w-niej-p-c-k/> [dostęp: 5 X 2022].

w mieście w trakcie odwrotu, a wadowicka drużyna była wśród tych wymienionych ogólnie w opracowaniu dr. S. Uhmy? Niestety w świetle dostępnych autorowi materiałów nie da się jednoznacznie potwierdzić tej hipotezy.

Nieco inaczej – acz można przypuszczać, że przynajmniej w części podobnie – potoczyły się losy dziewcząt i kobiet przeszkolonych przez Powiatowy Oddział PCK w Wadowicach. Po ogłoszeniu mobilizacji kilka z nich podjęło posługę w wadowickim szpitalu powszechnym, natomiast pozostałe wobec zbliżającego się do miasta frontu wyruszyły na wschód. Nie wiadomo, czy szlak ich wędrówki był tożsamy z trasą odwrotu drużyny męskiej, jednak informację o ich udziale w ratowaniu ofiar ze zbombardowanych w okolicach stacji PKP Słotwina-Brzesko (dziś Brzesko-Okocim) również można znaleźć w zarysie historii Okręgu Krakowskiego PCK opracowanym przez dr. S. Uhmę. Podał on, że: *W Sprawozdaniu koła PCK w Szczepanowie, powiat Brzesko, znajduje [się] opis wojennej działalności tego koła. W dniu 25 sierpnia 1939 r. otrzymał zarząd koła zarządzenie starostwa, polecające zorganizowanie punktów sanitarnych na stacji Biadoliny i Sterkowiec. Dyżury w tych punktach objęły przeszkolone w 1938 r. dziewczęta. W dniach 3, 4 i 5 września zbombardowano transporty wojskowe i ludności cywilnej. Zbombardowania były fatalne i spowodowały setki rannych. Przewodniczący Koła Władysław Duda z grupą dziewcząt przeszkolonych ratowniczek ze Szczepanowa, Sterkowca i Wadowic [podkreślenia autora – MSC] wziął czynny udział w akcji ratowniczej*³⁰. Niestety jest to jedyna informacja na ten temat, ale skoro w tym samym czasie dr A. Peters niósł pomoc w Brzesku, może ona sugerować, że drużyna żeńska wycofywała się wraz z męską, względnie równolegle do niej.

Biorąc pod uwagę fakt braku jakichkolwiek informacji czy tylko relacji, że została przydzielona do którejś formacji WP, można byłoby przypuszczać, że należała raczej do tej drugiej grupy, skoro jednak w opublikowanych tabelach mob. figurowała – zatem przeznaczona była dla wojska. Jest to jedna z wątpliwości, których obecnie wskutek braku materiałów źródłowych nie da się wyjaśnić.

Stały punkt sanitarno-odżywczy PCK miał być przypuszczalnie uruchomiony w 14. dniu mobilizacji. Wskazuje na to cyfra „14” bez oznaczenia „h”, czyli godzin, umieszczona w tabeli mob. Krakowskiego Okręgu PCK w rubrykach dotyczących Zarządu Oddziału PCK w Wadowicach. Takie rozumienie zapisu w tabeli jest tym bardziej uzasadnione, że punkt mobilizowano w grupie III, mającej odległe terminy mobilizacji. Pozwala to na postawienie tezy, że punkt przewidywany był dla obsługi stacji PKP w Wadowicach w okresie mobilizacji i wyjazdu na front planowanych do zorganizowania właśnie w Wadowicach oddziałów i zakładów 45 Rezer-

³⁰ *Ibidem.*

wowej Dywizji Piechoty, w tym II batalionu 156 rez. pp, a być może także rannych i chorych żołnierzy ewakuowanych do planowanego w Wadowicach szpitala wojennego. Z tym że uwzględniając zapis w planie mob. PCK *dla stacji za- i wylądowczych* trzeba przyjąć, że przede wszystkim dla tego pierwszego zadania³¹. Błyskawiczny bieg wydarzeń wojennych wprawdzie całkowicie pokrzyżował te założenia, jednak punkt sanitarno-odżywczy PCK w Wadowicach faktycznie zorganizowano, i to w terminie wielokrotnie krótszym, niż zakładał plan mobilizacyjny PCK. Nie ma jedynie pewności, czy zapis w planie mob. PCK oraz późniejsze informacje i relacje dotyczą tego samego punktu.

Relacje ustne i informacje zebrane przez autora niniejszego opracowania w latach 80. XX w., a zatem ponad 30 lat temu pozwalają na postawienie tezy, że być może w ostatnim okresie przed wybuchem wojny postanowiono przyspieszyć mobilizację punktu lub wręcz zdublować tę strukturę. Ta ostatnia koncepcja jest tym bardziej prawdopodobna, że punkt na stacji PKP utworzono natychmiast po ogłoszeniu mobilizacji powszechnej, 30 sierpnia 1939 r., a zatem nie w połowie września, gdy mijał wyznaczony planem mob. czas 14 dni. Jego kierowniczką została profesorka Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego im. Michaliny Mościckiej, polonistka Irena Bielatowiczowa³², która była również opiekunką szkolnego koła PCK. Pomagała jej była uczennica tegoż gimnazjum, a wtedy studentka UJ, Maria Antonina Weberówna³³. Pośrednio tezę o zwiększeniu liczby podmiotów mobilizowanych przez PCK potwierdzać może także wspomniane opracowanie dr. S. Uhmy. Według zamieszczonych przez autorów opracowania dotyczącego polskiego planu mobilizacyjnego tabel mob. Krakowski Okręg PCK zmobilizować miał 35 różnych oddziałów, w tym 24 drużyny ratownicze i 9 stałych punktów sanitarno-odżywczych, oraz dwie kolumny dezynfekcyjno-

³¹ Zob. M. Siwiec-Cielebon, *Garnizon Wadowice oraz społeczeństwo...*, s. 85-127.

³² Irena Bielatowiczowa (Bielatowicz, z domu Drożdżówna) – 1906-?, absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego, polonistka w Prywatnym Żeńskim Gimnazjum i Liceum im. Michaliny Mościckiej w Wadowicach i opiekunka koła PCK w tej szkole. W czasie II wojny światowej w tajnym nauczaniu w Wadowicach i Krakowie, w 1945 r. przez zieloną granicę przedostała się do Włoch, gdzie w 2 Korpusie połączyła się z mężem, Janem Bielatowiczem, porucznikiem 3 DSK. Po wojnie na emigracji w Londynie, nauczycielka w polskich szkołach, m.in. Liceum Księży Marianów w Fawley Court pod Londynem. Zmarła w Wielkiej Brytanii.

³³ Maria Antonina Weberówna (Weber, zam. Lewkowiczowa) – 1916-?, córka wadowickiego lekarza Ubezpieczalni Społecznej dr. Henryka Webera. Ukończyła Prywatne Gimnazjum Żeńskie im. Michaliny Mościckiej w Wadowicach i podjęła studia na UJ w Krakowie. Zaangażowana w działalność komunistyczną, po wyroku sądowym relegowana z uczelni. W wyniku interwencji wadowickiego koła Stowarzyszenia Kobiet z Wyższym Wykształceniem pozwolono jej wrócić na uniwersytet, ale musiała zmienić kierunek studiów. W jesieni 1939 r. zaangażowana w tworzącą się konspirację na ziemiach wschodnich II RP, równocześnie utrzymywała kontakty z przyjaciółmi ze Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej „Życie”. Ujęta przez NKWD jako kurierka pomiędzy Lwowem a Wilnem, osadzona w więzieniu, następnie zesłana na Syberię. Po układzie Sikorski-Majski odzyskała wolność i zgłosiła się do armii gen. Władysława Andersa. Służyła w 318 kompanii transportowej na Bliskim Wschodzie i w kampanii włoskiej. Po wojnie w Wielkiej Brytanii, gdzie osiadł także jej ojciec, por. dr Henryk Weber.

kąpielowe. Z kolei dr S. Uhma podaje, że okręg zmobilizował 23 drużyny dla formacji i instytucji wojskowych oraz 82 drużyny dla obrony przeciwlotniczej ludności cywilnej. Można zatem założyć, że struktury PCK wskazane w zachowanych tabelach mob. były tymi przeznaczonymi dla wojska, zaś oprócz nich utworzono znacznie większą liczbę podobnych jednostek dla ochrony ludności cywilnej³⁴.

Punkt sanitarno-odżywczy mieścił się w domu kolejowym przy stacji PKP, w mieszkaniu rodziny Józefa i Stefani Siłkowskich³⁵, gdzie gotowano posiłki dla ewakuowanych i uciekinierów, głównie cywilów. Pracowało w nim kilka kobiet, których nazwisk nie zanotowano i nie zapamiętano. Po rozpoczęciu działań wojennych – 1 września – w sobotę 2 września w obawie przed bombardowaniem stacji przeniesiono punkt sanitarno-odżywczy PCK do położonego po drugiej stronie ul. Kolejowej, a więc nieco dalej – choć niewiele – od stacji, domu Kazimierza i Franciszki Repczyńskich³⁶.

Punkt PCK dzielił obydwie te lokale z kilkusobową grupą druhen Pogotowia Harcerek Żeńskiej Drużyny Harcerskiej działającej przy Prywatnym Gimnazjum Żeńskim im. Michaliny Mościckiej³⁷. Były to Zofia Glanowska³⁸ jako komendantka oraz: Kazimiera Hojdysówna³⁹, Letycja Siwczówna⁴⁰, Władysława Szczerbowska⁴¹ i Ja-

³⁴ R. Rybka, K. Stepan, *Najlepsza broń...*, s. 1022-1024; <http://pck.malopolska.pl/kampania-wrzesniowa-w-1939-r-na-ziemi-krakowskiej-i-udzial-w-niej-p-c-k/> [dostęp: 5 X 2022].

³⁵ Józef Siłkowski – 1896-1966, podurzędnik kolejowy (adiunkt), kasjer towarowy i stacyjny PKP w Wadowicach. Jego żona, Stefania Siłkowska z d. Kawalec (1893-1983), rodzice m.in. Zbigniewa, kolegi Karola Wojtyły z klasy maturalnej. Mieszkali w domu służbowym przy stacji PKP w Wadowicach, tuż przy dzisiejszej obwodnicy – ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Pochowani na cmentarzu parafialnym w Wadowicach.

³⁶ Kazimierz Repczyński – 1879-1950, telegrafista stacji PKP w Wadowicach, później urzędnik stacyjny. Jego żona Franciszka Repczyńska z d. Łagosz. Mieszkali w domu przy ul. Kolejowej naprzeciwko stacji PKP w Wadowicach, pomiędzy MAFO a Fabryką Wojciecha Mirochy, obecnie dom ten nie istnieje. Pochowani na cmentarzu parafialnym w Wadowicach.

³⁷ Zob. Michał Siwiec-Cielebon, *Glosa do dziejów...*, s. 47-60.

³⁸ Zofia Glanowska, zam. Sirko, Sirkowa – 1920-1999, córka znanego mistrza stolarskiego, cechmistrza i radnego miejskiego. W 1938 r. zdała maturę w Prywatnym Gimnazjum i Liceum Żeńskim im. Michaliny Mościckiej w Wadowicach. Harcerka Drużyny Żeńskiej, członkini Pogotowia Harcerek.

³⁹ Kazimiera Hojdysówna (Hojdys), zam. Gałuszka, Gałuszkowa – 1920-1986, córka Kazimierza, urzędnika sądowego w Wadowicach. W 1938 r. zdała maturę w Prywatnym Gimnazjum i Liceum Żeńskim im. Michaliny Mościckiej w Wadowicach. Harcerka Drużyny Żeńskiej, członkini Pogotowia Harcerek. Pochowana na cmentarzu parafialnym w Wadowicach.

⁴⁰ Letycja Siwczówna (Siwiec), zam. 1° voto Mroszczak, Mroszczakowa, 2° voto Staroń, Staroniowa – 1924-1996, córka Michała, majora 12 pp Ziemi Wadowickiej. Przed 1939 r. uczennica Prywatnego Gimnazjum i Liceum Żeńskiego im. Michaliny Mościckiej w Wadowicach, w czasie wojny tajnych kompletów, absolwentka Gimnazjum i Liceum im. Marcina Wadowity z 1946 r. Harcerka, przyboczna Drużyny Żeńskiej w Gimnazjum, członkini Pogotowia Harcerek, uczestniczka konspiracji w szeregach SZP-ZWZ-AK i NOW-AK. Po wojnie pracownica bankowa w Kielcach, tam zmarła. Pochowana na cmentarzu parafialnym w Wadowicach, w 2003 r. ekshumowana do Kielc.

⁴¹ Władysława Szczerbowska – uczennica Prywatnego Gimnazjum i Liceum Żeńskiego im. Michaliny Mościckiej w Wadowicach, harcerka, członkini Pogotowia Harcerek. Innych danych brak.

nina Zielińska⁴², a także jedyna wśród nich uczennica Publicznej Siedmioklasowej Szkoły Powszechnej im. Marii Konopnickiej i zastępowa Drużyny Harcerek przy tej szkole, Teresa Siwćówna⁴³. Dziewczęta przygotowywały kanapki dla ewakuowanych, podawały do transportów wodę i herbatę, przekazywały ku pokrzepieniu serc informacje pochodzące z prowadzonego nasłuchu rozgłośni radiowych. Po południu 3 września zarówno punkt sanitarno-odżywczy PCK, jak i placówka PH zostały zdemobilizowane. Rozkaz dla harcerek przekazała hufcowa Żeńskiego Hufca ZHP w Wadowicach Kazimiera Medwecka⁴⁴, w przypadku punktu PCK prawdopodobnie polecenie jego zwinięcia wydała dr Zofia Szybalska⁴⁵, dyrektorka Gimnazjum Żeńskiego i znana wadowicka działaczka społeczna⁴⁶.

PODSUMOWANIE

Wojenne losy Polski i Polaków nadal kryją w sobie wiele zagadek i niejasności. Wymagają zatem dalszych systematycznych badań. Jeżeli jednak informacje o działa-

⁴² Janina Zielińska – 1919-1981, córka Franciszka, chorążego 12 pp Ziemi Wadowickiej. Absolwentka Prywatnego Gimnazjum i Liceum Żeńskiego im. Michaliny Mościckiej w Wadowicach, harcerka Drużyny Żeńskiej, członkini Pogotowia Harcerek. Po wojnie długoletnia nauczycielka w Przeciszowie. Pochowana na cmentarzu parafialnym w Wadowicach.

⁴³ Teresa Siwćówna (Siwiec), zam. Cielebonowa, Siwec-Cielebonowa – 1927-2003, uczennica Publicznej Siedmioklasowej Szkoły Powszechnej im. Marii Konopnickiej w Wadowicach, w czasie okupacji tajnych kompletów, po wojnie absolwentka Gimnazjum i Liceum im. Marcina Wadowity. Zastępowa Żeńskiej Drużyny Harcerek przy Szkole Powszechnej, członkini Pogotowia Harcerek wraz z siostrą Letycją. W czasie okupacji w konspiracji SZP-ZWZ-AK i NOW-AK, po wojnie NZW i APwK. Długoletnia pracownica Wadowickich Zakładów Przemysłu Terenowego „Druciarni”, później ZMB-Bumar Wadowice, założycielka NSZZ „Solidarność” w tym zakładzie, oraz Klubu Inteligencji Katolickiej w Wadowicach. Zmarła w Wadowicach, pochowana na cmentarzu parafialnym.

⁴⁴ Kazimiera Medwecka – 1899-1986, długoletnia nauczycielka wadowickich szkół żeńskich, głównie języka polskiego. Harcmistrzyni, hufcowa Żeńskiego Hufca ZHP w Wadowicach, równocześnie drużynowa 2 Żeńskiej Drużyny Harcerek, komendantka Pogotowia Harcerek. W czasie okupacji w tajnym nauczaniu, równocześnie komendantka żeńskiej grupy Szarych Szeregów w Wadowicach, żołnierz ZWZ-AK i NOW-AK, po wojnie w NZW. Przez wiele lat rozpracowywana przez funkcjonariuszy komunistycznej bezpieki. Po wojnie pracowała także jako instruktorka metodyczna w Powiatowym Ośrodku Doskonalenia Kadr. Zmarła w Cieszyńcu i tam została pochowana.

⁴⁵ Zofia Szybalska – 1886-1945, legionistka i kurierka I Brygady LP, dr filozofii w zakresie języka polskiego, profesorka języka polskiego i niemieckiego w żeńskich szkołach średnich w Krakowie, od 1932 r. dyrektorka Prywatnego Gimnazjum i Liceum im. Michaliny Mościckiej w Wadowicach. Odznaczona Krzyżem Niepodległości. Działaczka Związku Legionistów Polskich, Związku Legionistek, Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, założycielka i prezeska wadowickiego koła Stowarzyszenia Kobiet z Wyższym Wykształceniem. W latach II wojny światowej w tajnym nauczaniu, łączniczka Tajnej Organizacji Nauczycielskiej i Okręgowego Biura Szkolnego w Krakowie m.in. z powiatem wadowickim. Zginęła 18 stycznia 1945 r. pod kołami czołgu sowieckiego w Borcu Fałęckim, pochowana na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

⁴⁶ Informacje i relacje: Ireny Bielatowiczowej, Zofii Glanowskiej (zam. Sirko), Kazimierzy Hojdysówny (zam. Gauszka), Kazimierzy Medweckiej, Letycji Siwćówny (zam. Staroń), Teresy Siwćówny (późn. Siwec-Cielebon), Marii Weberówny (zam. Lewkowicz).

niach wojsk są w większości przypadków znane, wiedzę o sprawach mobilizacji organizacji społecznych trzeba uznać wręcz za śladową czy znikomą. Wynika to zarówno z braku archiwaliów, jak i z ewidentnego niedoceniaenia przez wiele lat społecznego wysiłku obronnego. Z bohaterstwem czy nawet tylko z wysiłkiem zbrojnym kojarzył się mundur żołnierski, natomiast zaangażowanie pozostałej części społeczeństwa i późniejsza gehenna ludności cywilnej cieszyły się – i niestety nadal cieszą – znacznie mniejszym zainteresowaniem badaczy. Niniejszy przyczynek jest zatem niewielkim krokiem pośród prób wyjaśniania wojennych losów wadowiczank. Należy jednak mieć nadzieję, że odnalezione zostaną kolejne dokumenty dotyczące działań w tym zakresie oraz udziału w nich mieszkańców grodu nad Skawą. Tym bardziej że tamtą wojnę najeźdźca określił mianem totalnej, zatem dotyczącej nie tylko wojska, i tak ją właśnie realizował. Niech zatem niniejszy artykuł będzie także hołdem złożonym pamięci zarówno tych, którzy zostali w nim wymienieni, jak i tych, których wskutek braku materiałów źródłowych pozostają bohaterami bezimiennymi, a równie zasłużonymi w obronie Rzeczypospolitej i niesieniu pomocy społeczeństwu dotkniętemu działaniami wojennymi.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Centralne Archiwum Wojskowe, Powiatowa Komenda Uzuppełnień Wadowice.

Opracowania

Cieślukowa A.J., *Ochotnicza Legia Kobiet 1918-1922*, Warszawa 1998.

Dufrat J., *Kobiety w kręgu lewicy niepodległościowej. Od Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego do Ochotniczej Legii Kobiet (1908-1918/19)*, Toruń 2001.

Kęsik J., *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939*, Wrocław 1998.

Kryńska E.J., *Polski Biały Krzyż 1918-1961*, Białystok 1997.

Markert A.E., *Przysposobienie Wojskowe Kobiet (1922-1939). Zarys historii, dokumenty i materiały*, Warszawa 2002.

Niewęgłowska A., *Polski Biały Krzyż a wojsko w latach 1919-1939*, Toruń 2005.

Olszewicz B., *Obraz Polski dzisiejszej. Fakty – cyfry – tablice*, Warszawa 1938.

Rybka R., Stepan K., *Najlepsza broń. Plan mobilizacyjny „W” i jego ewolucja*, Warszawa 2010.

Siwiec-Cielebon M., *Garnizon Wadowice oraz społeczeństwo Ziemi Wadowickiej w systemie mobilizacyjnym sił zbrojnych II RP – wybrane zagadnienia i problemy badawcze*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2015, nr 18, s. 85-127.

Siwiec-Cielebon M., *Głosa do dziejów wadowickiej kolei*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2000, nr 5, s. 47-60.

Zdzisław A., *Powstanie i działalność Polskiego Czerwonego Krzyża (1912-1951)*, Warszawa 2001.

Informacje i relacje

Ireny Bielatowiczowej

Zofii Glanowskiej (zam. Sirko)

Kazimierzy Hojdyśówny (zam. Gałuszka)

Kazimierzy Medweckiej

Letycji Siwcówny (zam. Staroń)

Teresy Siwcówny (Siwiec-Cielebon)

Marii Antonii Weberówny (zam. Lewkowicz)

Netografia

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19270790688/O/D19270688.pdf> [dostęp 5 X 2022]

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19640410276> [dostęp 5 X 2022]

<https://pcktorun.pl/poczatki-dzialalnosci-organizacji-czerwonokrzyzkich/> [dostęp 5 X 2022]

<http://www.bielsko-biala.pck.org.pl/historia-pck> [dostęp 5 X 2022]

<http://pck.malopolska.pl/> [dostęp 5 X 2022]

<http://pck.malopolska.pl/kampania-wrzesniowa-w-1939-r-na-ziemi-krakowskiej-i-udzial-w-niej-p-c-k/> [dostęp 5 X 2022]

<http://pck.malopolska.pl/kim-jestesmy/#historia> [dostęp 5 X 2022]

<http://pck.malopolska.pl/dzialania/100-lecie-pck/> [dostęp 5 X 2022]

https://pl.wikipedia.org/wiki/Polski_Czerwony_Krzy%C5%BC [dostęp 5 X 2022]

SUMMARY

Military preparations for war and the hostilities are usually described as an organization and struggles of individual military formations. Despite the fact that the war conflicts in the twentieth century were becoming more and more total, in which the whole or almost whole potential of the struggling societies was involved. The attention is rarely paid to the non-military factors and participation in the struggles of individual people or social organizations.

The Polish Red Cross as an element of the international red cross structures by nature it is called to look after the combatants and victims of wars. Therefore activity description of its individual structures should occupy the prominent place in the wars historiography. The more that in the 1930s lots of work went into preparation of the structures and members this organization to operate in the coming war. Unfortunately due to the lack of a significant part of the source materials or perhaps also due to the lower interest of researches activities of the departments, centers and structures of the Polish Red Cross during World War II have not been sufficiently documented and described. This is what happened among others with the branches organized by the district board of the Polish Red Cross in Wadowice which prepared a rescue team or sanitary and nutritional point for hostilities. It is possible that even both of these structures were organized in double, duplicated form but there is no source to confirm this hypothesis.

Both the male and female rescue team as well as the sanitary and nutritional point took part in the hostilities in September 1939. Records of the rescue team commitment were included in the chronicles of the Polish Red Cross activities in the districts of Brzesko and Tarnów as providing aid to victims of bombed transports of civilian refugees. While the sanitary and nutritional point operated at the railway station in Wadowice since the announcement of universal mobilization in the last two days of peace and in the first three days of war. We have still known too little about the organizational effort and military involvement of activists and members of Polish Red Cross of Wadowice. This topic requires further researches with the hope of finding more reports or documents. A published article by Michał Siwiec-Cielebon in which collected information available from currently known sources and reports, it is a tribute to both those known by name and the still unnamed people who sacrificed their work for society that suffers the victims of health and life in the war struggles with the invaders of 1939.

Key words: the Polish Red Cross, interwar period, the Polish September Campaign, World War II